

Zmeny v súdnictve po prvej ruskej revolúcii

JUDr. Katarína Fedorová

Abstract in original language

Príspevok pojednáva o modifikáciách ruského súdneho systému v dôsledku revolučných udalostí r. 1905. Rozsiahla aplikácia dočasných zákonov cára Alexandra III. - Nariadenia o spôsoboch ochrany štátneho režimu a všeobecného poriadku zo 14. augusta 1881 a Nariadenia o policajnom dozore z 12. marca 1882 viedla k obmedzeniu súdnej moci v prospech moci výkonnej. Veľmi efektívnym nástrojom na potlačenie revolučného hnutia boli vojenské poľné sudy, prejednávajúce trestné činy v osobitnom režime, ktoré počas svojho osemmesačného pôsobenia odsúdili 1102 osôb na trest smrti. Prostriedkom represie boli aj zákony vytvárajúce právny rámec pre účinnú ochranu štátu pred rôznymi formami šírenia revolučných myšlienok.

Key words in original language

Nariadenie o spôsoboch ochrany štátneho režimu a všeobecného poriadku, Nariadenie o policajnom dozore, zvýšená ochrana, mimoriadna ochrana, vojenské poľné sudy.

Abstract

The contribution deals with the modification of the Russian judicial system after the revolution in 1905. Wide application of the temporary laws of the Tsar Alexander III. - Act on protection of the state regime and general order from 14th August 1881 and the Act on police surveillance from 12th March 1882, led to abridgement of the judicial power in favor of the executive power. The military field courts were the very effective institute for suppression of the revolutionary movement, dealing with the criminal acts in specific regime, in 8 months of their existence they have sentenced 1102 people to death. Repression was also supported by the legal acts which created the legal framework for effective protection of the state from the different ways of spreading the revolutionary ideas.

Key words

Act on protection of the state regime and general order, Act on police surveillance, military field court, special legislation.

1. POLITIKA MIKULÁŠA II. PO ROKU 1905

Skutočným tvorcom politiky “teroru a ústupkov” po roku 1905 bol Mikulášov ministerský predseda a súčasne minister vnútra Pjotr Arkadevič Stolypin.¹ Jeho základným cieľom bola porážka revolúcie a obnova postavenia šľachty. Na dosiahnutie tohto programu neľutoval obetí – pojem “stolypinská kravata”, ktorý ho preslávil sa spája s viac ako 5000 rozsudkami trestu smrti uložených počas jeho pôsobenia v exekutive.² *“Nikto toľko netrestal, a takým šokujúcim spôsobom ako on, Stolypin, nikto nekonal tak svojvoľne ako on, Stolypin. Stolypin spravil z trestu smrti zabitie. Často celkom nezmyselné, vraždu omylom. Začali trestať napravo i naľavo, len na základe pokynu administratívy päť alebo šesť rokov po zločine, popravia aj za politické vraždy aj za prepadnutie obchodíku pre päť rubľov, mužov aj ženy, dospelých aj mladistvých”,* napísal o Stolypinovi predrevolučný predseda Rady ministrov S. J. Vitte.³

Efektívnym prostriedkom represie bola prirodzene aj legislatíva. Medzi zákony, ktorých hlavným cieľom bolo potlačenie revolučného hnutia, patrí predovšetkým Zákon o trestoch a disciplinárnych opatreniach, ktorý bol potvrdený cárom už v roku 1903, nenadobudol však účinnosť ako celok. V rokoch 1904 – 1905 nadobudli účinnosť hlavy “O zrade vrchnosti a protiprávnom konaní voči svätej osobe cára a členom jeho rodiny”, “O nepokoji”, “O zrade vlády”, zakotvujúce tvrdé tresty za členstvo v organizácii bojujúcej proti forme ruskej vlády, za rozmnožovanie, prechovávanie a vývoz písomností revolučného charakteru, za výzvu k zradnému konaniu. Dočasné pravidlá o

---

¹ P. A. Stolypin sa narodil v r. 1862, do čela exekutívy sa prepracoval postupne, počas kariéry v štátnej službe zastával aj funkciu gubernátora Grodnenskej a Saratovskej gubernie. Stolypina podľa jeho súčasníkov charakterizovala predovšetkým nebojácnosť. Počas svojho pôsobenia vo funkcii čelil 11 známym pokusom o atentát, posledný z nich sa mu stal osudným. Zomrel 5. septembra 1911 na následky zranení, ktoré utrpel niekoľko dní predtým pri pokuse o atentát spáchaný Dmitrijom Bogrovym v Kyjeve.

² Nemožno nespomenúť ani jeho ďalšie slávne počiny, so súdnictvom priamo nesúvisiace, a to rozpustenie prvej aj druhej Dumy a agrárna reforma, podstatou ktorej bolo nadobudnutie vlastníckeho práva priamo roľníkmi, a tým ich vydelenie z obcíny.

³ SNITKOVSKIJ, Viktor: Stolypin bez masky. Dostupné na: <http://www.vestnik.com/issues/1999/0803/win/snitkov.htm>.

trestnosti účasti v štrajkoch umožňovali súdu uložiť za účasť na štrajku trest odňatia slobody na 8 až 18 mesiacov. Zákon O trestnej zodpovednosti za šírenie lží o činnosti štátnych orgánov zakotvoval trestnosť šírenia informácií “vzbudzujúcich nepokoj popisom vládných nariadení a spoločenských krívd”. Dočasné pravidlá o združeniach a zväzoch dotovali štátne orgány právo zrušiť združenie alebo zväz v prípade ich “nebezpečenstva pre pokoj a bezpečie”. Na základe tohto zákona bolo v rokoch 1906 – 1910 zrušených 500 profesijných zväzov.

V oblasti súdnictva sa reakciou na revolučné udalosti r. 1905 stalo masívne rozšírenie aplikácie výnimočných zákonov Alexandra III., používaných ako právna ochrana pred teroristickými formami revolučného boja⁴ a zavedenie vojenských poľných súdov, prejednávajúcich vybrané trestné činy vojakov aj civilistov v osobitnom režime s vylúčením aplikácie základných procesných práv obžalovaného.

2. VÝNIMOČNÉ ZÁKONY

Nariadenie o spôsoboch ochrany štátneho režimu a všeobecného poriadku zo 14. augusta 1881 a Nariadenie o policajnom dozore z 12. marca 1882 umožňovali rozšírenie právomoci orgánov štátnej správy a realizáciu širokých donucovacích právomocí policajnou mocou.⁵

Nariadenie o spôsoboch ochrany štátneho režimu a všeobecného poriadku, vychádzajúce z idey konzistentného presadzovania prostriedkov a cieľov ochrany štátneho režimu koncentrovalo moc “určovať smer ochrany štátu”⁶ v rukách ministra vnútra.⁷ Nariadenie zakotvovalo dva stupne osobitných opatrení, a to

---

⁴ Výnimočné zákony Alexandra III. boli reakciou na zavraždenie cárovho otca Alexandra II., ktorým vyvrcholil tzv. “lov na cára”, t.j. početné pokusy o atentát realizované radikálnymi revolucionármi zoskupenými najmä v rámci organizácie Pôda a sloboda (Zemlja i volja).

⁵ GESEN, Vladimir Matvevič: Isključitel'noe položenie: Sankt Peterburg: Pravo, 1908, s. 410.

⁶ Ustanovenie 1 Nariadenia o spôsoboch ochrany štátneho režimu a všeobecného poriadku.

⁷ Nariadenie zakotvovalo povinnosť všetkých miestnych orgánov rozhodnutia ministra vnútra vydané na jeho základe ihneď vyplniť, právo ministra vnútra zmeniť akékoľvek rozhodnutie nižších orgánov výkonnej moci, právo navrhovať v skrátenom legislatívnom konaní nové nevyhnutné opatrenia na jeho vykonanie a bezprostrednú nariaďovaciu právomoc v určených prípadoch.

zvýšenú ochranu a mimoriadnu ochranu.⁸ Režim zvýšenej ochrany oprávňoval generál-gubernátorov, gubernátorov a gradonačalnikov vydávať záväzné výnosy vo veciach vzťahujúcich sa k ochrane poriadku a bezpečnosti, prejednávateľ porušenia týchto výnosov v správnom konaní a ukladať v ňom tresty, a to trest väzenia na najviac tri mesiace a pokutu do výšky 500 rubľov. V záujme ochrany poriadku a bezpečnosti boli tieto orgány oprávnené zakázať akékoľvek národné, spoločenské a súkromné zhromaždenia, rozhodnúť o zatvorení rôznych obchodných a priemyselných prevádzok, ako aj zakázať konkrétnym osobám pobyt na určitých miestach. Generál-gubernátor mohol rozhodnúť, že určité trestné veci budú prejednávať vojenské súdy, a nie všeobecné trestné súdy, a tiež nariadiť prejednávanie vecí bez prítomnosti verejnosti v prípadoch, keď by verejné prejednanie mohlo vyvolať nervozitu a narušiť poriadok. Rozsudok vojenských súdov v prípadoch trestných činov proti štátu potvrdzoval generál-gubernátor a v miestach, ktoré mu neboli podriadené veliteľ vojska.⁹Nariadenie mimoriadnej ochrany malo ešte širšie následky. Zavedením mimoriadnej ochrany získali vyššie administratívne orgány právo odňať trestnú vec z pôsobnosti všeobecného súdu a prideliť ju na prejednanie vojenskému súdu alebo samotnému administratívne orgánu, právo zakázať dispozíciu s nehnuteľným majetkom, právo zaistiť hnutel'ný majetok a príjmy z neho v tých prípadoch, kedy dispozícia s takýmto majetkom vedie alebo by mohla viesť k naplneniu nezákonných cieľov, právo v správnom konaní rozhodnúť o uväznení osoby na tri mesiace a o peňažnom treste do výšky 3000 rubľov, právo pozastaviť výkon funkcie akýmkoľvek úradníkom na obdobie

---

⁸ Režim zvýšenej ochrany mohol byť vyhlásený, ak *”všeobecný pokoj na tom ktorom mieste bude narušený delikventnými konaniami smerujúcimi proti existujúcemu štátnemu zriadeniu alebo bezpečiu osôb a majetku alebo pokusmi o takéto konanie, pričom na zabezpečenie poriadku sa aplikácia zákonných opatrení javí nedostatočnou.”* Režim mimoriadnej ochrany mohol byť vyhlásený, ak *“obyvateľstvo určitého miesta bude privedené do nervózneho náladu, vyvolávajúcej nevyhnutnosť prijatia výnimočných opatrení na bezodkladné obnovenie poriadku”*.

⁹ Značne sa rozšírili aj právomoci administratívnych orgánov nižšieho stupňa. Náčelníci polície a žandárskych zborov boli oprávnené zatknúť na obdobie najviac dvoch týždňov akúkoľvek osobu vyvolávajúcu odôvodnené podozrenie zo spáchania trestných činov proti štátu alebo pokusu o ich spáchanie, či z príslušnosti k protizákonným spolkom. Polícia bola tiež oprávnená v akúkoľvek dobu a na hocakom mieste uskutočniť obhliadku a zaistiť všetok majetok, ktorý mohol byť použitý na spáchanie trestných činov proti štátu.

trvania mimoriadnej ochrany, právo obmedziť alebo zakázať zasadnutia stavových, mestských a zemských orgánov, právo pozastaviť vydávanie periodickej tlače na obdobie trvania mimoriadnej ochrany a právo rozhodnúť o zatvorení školského zariadenia na obdobie jedného mesiaca. Ochrana sa všeobecne vyhlasovala na základe rozhodnutia Rady ministrov, no k zavedeniu zvýšenej ochrany mohlo dôjsť aj bezprostredne rozhodnutím ministra vnútra alebo rozhodnutím generál-gubernátora, potvrdeným ministrom vnútra, pod podmienkou bezodkladného informovania Senátu. Zvýšená ochrana sa zavádzala na jeden rok, mimoriadna ochrana na šesť mesiacov. Rozhodnutím Komisie ministrov bolo možné tieto lehoty opakovane predĺžiť.

Na osobitné opatrenia nadväzoval policajný dozor. Nariadením o policajnom dozore bol tento definovaný ako opatrenie slúžiace na predchádzanie trestným činom proti štátnemu zriadeniu, ktoré sa ukladá osobám, nebezpečným pre všeobecný pokoj v rámci konania o nútenom presídlení, a to na dobu trvania presídlenia.¹⁰

Na základe Nariadenia zo 14. augusta 1881 bol pri ministerstve vnútra zriadený osobitný kabinetný organ nazvaný Osoboe soveščanie (Zvláštna porada), ktorý rozhodoval o nútenom presídlení osoby považovanej za škodlivú pre štátnu a spoločenskú spokojnosť na určené územie v európskej alebo ázijskej časti Ruska, a to na obdobie jedného až piatich rokov.¹¹

Kým do r. 1905 sa v režime zvláštnej ochrany nachádzalo 7

---

¹⁰ Osoba, ktorej bol uložený policajný dozor, musela strpieť mnoho vážnych zásahov do základných práv a slobôd. Predovšetkým boli takémuto človeku odobrané doklady o mene a bydlisku, nesmel sa bez povolenia vzdialiť z miesta určeného pobytu, kde bol povinný hlásiť sa v určených intervaloch na políciu. Miestne policajné orgány boli oprávnené kedykoľvek vstúpiť do obydlija takéhoto človeka a uskutočniť tam prehliadku. K ďalším zásahom do súkromia osoby pod dohľadom patrila cenzúra všetkej jej korešpondencie náčelníkom žandárov, ktorý mohol písomnosti aj zadržať. Osoba podrobená dozoru nemohla vykonávať určené zamestnania, napr. učiteľa či štátneho úradníka.

¹¹ Presídlenie sa v Zvláštnej porade prerokovalo na základe návrhu miestneho správneho orgánu, obsahujúcom podrobný popis dôvodov pre takéto opatrenie. Zvláštnu poradu tvoril predseda – úradník ministerstva vnútra zodpovedný za políciu a štyria členovia, z ktorých dvoch nominovalo ministerstvo vnútra a dvoch ministerstvo spravodlivosti. Rozhodnutia Zvláštnej porady potvrdzoval minister vnútra. Na základe Nariadenia o policajnom dozore z 12. marca 1882 sa právomoc Zvláštnej porady rozšírila aj na rozhodovanie o uložení policajného dozoru nad presídlenými osobami.

gubernií, k 1. 8. 1906 bol vojnový stav¹² vyhlásený v 40 guberniách, 27 gubernií bolo v režime mimoriadnej ochrany a 15 gubernií v režime zvláštnej ochrany.

3. VOJENSKÉ POĽNÉ SÚDY

Vojenské poľné súdy boli reakciou na revolučný teror – v rokoch 1901-1907 došlo k desiatkam tisíc teroristických útokov na predstaviteľov štátnej moci, v ich dôsledku zahynulo viac ako 9 tisíc ľudí, často náhodných okoloidúcich.¹³ Revolucionári – teroristi nebrali ohľad ani na rodinných príslušníkov predstaviteľov vládnej moci - obeťou jedného z pokusov o atentát bol aj iba dvojročný jediný syn P. A. Stolypina. 12. augusta 1906 bol realizovaný jeden z pokusov o atentát na Stolypina, pri ktorom bolo zabitých niekoľko desiatok okolostojacich a 19. augusta 1906 cár vydal zákon o vojenských poľných súdoch, na *“urýchlenie trestného stíhania vojakov a civilistov obvinených z vraždy, lúpeže, útoku na policajtov, vojakov a štátnych úradníkov a iných závažných trestných činov, keď pre zjavnú povahu zločinov odpadá nutnosť ďalšieho vyšetrovania”*. Vojenské súdy boli zavedené ako mimoriadne opatrenie v boji proti revolučnej akcii a teroristických útokov na vnútornej politickej stability v krajine.

Vojenské poľné súdy boli zavádzané v miestach v režime vojnového stavu a stavu mimoriadnej ochrany, čo v čase vydania zákona bolo 82 gubernií z 87. Nahradili existujúce vojenské okružné súdy, do pôsobnosti ktorých patrilo prejednávanie trestných činov politického teroru spáchaných vojakmi aj civilistami, ktoré však podľa názoru vlády postupovali proti obžalovaným neprimerane mäkko. Rozhodovali piati sudcovia – predseda a štyria dôstojníci. Najčastejšie prejednávaným činom bol trestný čin ozbrojeného odporu, na naplnenie skutkovej podstaty ktorého postačovala skutočnosť, že obvinený mal v držbe strelnú zbraň. Konanie trvalo dva dni, prebiehalo bez účasti prokurátora, obhajcu, svedkov obhajoby. rozsudok nadobúdala právoplatnosť vyhlásením a musel byť do 24 hodín vykonaný. Odsúdení boli oprávnení požiadať o milosť,

---

¹² Pravidlá o miestach, kde je vyhlásený vojnový stav z r. 1892 umožnili vyhlásiť vojnový stav v mieste s “vnútorným rozkolom”.

¹³ GEJFMAN, Anna: Razmach terrora. Revoljucionnyj terror v Rossii 1894 – 1917. Dostupné na: <http://www.kouzdra.ru/page/texts/geifman/1.html>

ministerstvo vojny však 7. decembra 1906 nariadilo *"ponechať takéto žiadosti bez reakcie"*. Za osem mesiacov svojho pôsobenia vyniesli vojenské poľné sudy 1102 rozsudkov odsudzujúcich obžalovaného na trest smrti, 683 rozsudkov bolo vykonaných.

Zákon o vojenských poľných súdoch vláda nepredložila na potvrdenie druhej Dume, obávajúc sa verejnej kritiky, ktorú by takýto zákon v Dume vyvolal. Napriek tomu, frakcia kadetov predložila 3. septembra 1907 Dume návrh na odstránenie zákona o zriadení vojenských súdov, keďže chcela vyvolať diskusiu a posilniť svoju politickú pozíciu v konflikte s ľavým krídlom Dumy. Člen Dumy V. A. Maklakov vo svojom prejave 12. marca 1907, v mene frakcie kadetov označil existenciu vojenských poľných súdov za porážku samotnej myšlienky štátu, idey práva a ničenie jeho základov.¹⁴ Stolypin o deň na to v Dume vyhlásil, že vláda nepredloží zákon o vojenských poľných súdoch na potvrdenie Dume a pozastaví jeho účinnosť od 20. apríla 1907.¹⁵ Vojenské poľné sudy tak boli 20. apríla 1907 pre civilistov zrušené. Ich štafetu prevzali opäť vojenské okružné sudy, ktoré sa síce riadili platnými normami procesného práva, avšak v rokoch 1907 – 1909 vyniesli 4232 trestov smrti, 1824 z nich bolo vykonaných.

4. ZÁVER

Jedným z dôsledkov revolúcie r. 1905 bola politika tvrdej

---

¹⁴ Takýto názor nebol ojedinelý. Lev Tolstoj v eseji Nemôžem mlčať o činnosti vojenských poľných súdov napísal: *"Strašné na tom je to, že všetko toto neludské násilie a vraždy, okrem priameho zla, ktoré prinášajú obetiam a ich rodinám, spôsobujú ešte väčšie, významnejšie zlo celému národu, prinášajúc rýchlo sa šíriaci, ako požiar po vyschnutej krajine, rozvrat všetkých vrstiev ruského národa. Tento rozvrat sa najrýchlejšie šíri medzi prostým pracujúcim ľudom, nakoľko všetky tieto zločiny, stonásobne prevyšujúce všetko to, čo robili a robia jednoduchí zbojníci a všetci revolucionári dohromady, sa vykonávajú pod rúškom niečoho potrebného, dobrého, nevyhnutného, podporovaného rôznymi inštitúciami, spätými v predstavách národa so spravodlivosťou: senát, synoda, дума, cirkev, cár"*. TOLSTOJ, Lev Nikolajevič: Ne mogu molčať. Dostupné na: http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_1220.shtml.

¹⁵ Vo svojom prejave 13. marca 1907 však zároveň uviedol: *"Štát môže, štát je povinný, keď sa nachádza v nebezpečenstve, prijať najprísnejšie, najvýnimočnejšie zákony, aby sa ochránilo pred rozpadom. V živote štátu sú chvíle, kedy nevyhnutný záujem štátu stojí nad právom, a keď si treba vybrať medzi teóriou a otčinou"*. STOLYPIN, Pjotr Arkadjevič: Polnoe sobranie rečej v Gosudarstvennoj dume I Gosudarstvennom sovete. Dostupné na: <http://lib.ru/HISTORY/FELSHTINSKY/stolypin.txt>

represie, myšlienkovým otcom ktorej bol ministerský predseda P. A. Stolypinom. Jej dôsledkom v oblasti súdnictva bola aj aplikácia výnimočných zákonov Alexandra III. na väčšine územia Ruského impéria. Tieto "dočasné zákony" obmedzovali súdnu moc mocou výkonnou a umožňovali závažné zásahy do práv a slobôd výlučne na základe administratívneho rozhodnutia. Na ich základe bol vytvorený výnimočný spôsob riadenia Ruského impéria, umožňujúci efektívne bojovať s protištátnymi aktivitami a spoluregulovať vzájomné vzťahy medzi štátom a spoločnosťou v období rokov 1881 a 1917. Nariadenie o spôsoboch ochrany štátneho režimu a všeobecného poriadku zakotvilo špeciálny mechanizmus fungovania orgánov výkonnej moci, posilnilo postavenie silových zložiek režimu a umožnilo významné zásahy do práv obyvateľov, realizované výlučne na základe rozhodnutí správnych orgánov. Jedným z nich bola aj možnosť núteného presídlenia akejkoľvek osoby v rámci územia Ruského cárstva na základe rozhodnutia osobitného štátneho orgánu nazvaného Osoboe soveščanie. Nariadenie o policajnom dozore ešte prehĺbilo nastolenú líniu porušovania základných práv a slobôd zakotvením systému dohľadu obmedzujúceho predovšetkým slobodu pohybu a výkonu povolania. Veľmi efektívnym nástrojom na potlačenie revolučného hnutia boli aj vojenské poľné sudy, prejednávajúce trestné činy v osobitnom neverejnom konaní bez účasti advokáta, svedkov obhajoby, s vylúčením možnosti použitia riadnych opravných prostriedkov. Ďalším prostriedkom represie boli aj osobitné zákony protirevolučného boja, vytvárajúce právny rámec pre účinnú ochranu štátu pred rôznymi formami šírenia revolučných myšlienok. Situácia vygradovala po vyhlásení vojny, kedy bol vo všetkých guberniách zavedený výnimočný stav. 20. júla 1914 bola zavedená vojnová cenzúra, dohliadajúca aj na rešpektovanie zákazu informovať o demonštráciach a štrajkoch. Vojnové zákonodarstvo zakotvujúce okrem iného aj represívnu ekonomickú politiku viedlo k zväčšeniu odporu a v konečnom dôsledku posilnilo pozície revolučného hnutia.

Literatúra:

- DŽANŠIEV, Grigorij Avetovič: Epoque velikich reform. Istoričeskie spravki. Moskva: Tipo-litografija B.M. Vol'fa, 1907.
- GEJFMAN, Anna: Razmach terrora. Revoljucionnyj terror v Rossii 1894 – 1917. Dostupné na: <http://www.kouzdra.ru/page/texts/geifman/1.html>
- GESEN, Vladimir Matveevič: Isključitel'noe položenie.

Sankt Peterburg: Pravo, 1908.

- KONI, Anatolij Fedorovič: Otcí i deti sudebnoj reformy. Moskva: Statut, 2003.
- KUZNECOV, Igor Nikolaevič: Istorija gosudarstva i prava Rossii v dokumentach i materialach: S drevnejšich vremen po 1930 g. Moskva: Ozon, 2000.
- PELIKÁN, Dragutin: Dejiny ruského práva. Praha: C.H.Beck, 2000.
- RADZINSKIJ, Edvard: Alexandr II. Poslední velký car. Praha: Mladá fronta, 2007.
- RIASANOVSKY, Nicholas: A History of Russia. New York: Oxford University Press, 1993.
- SNITKOVSKIJ, Viktor: Stolypin bez masky. Dostupné na: <http://www.vestnik.com/issues/1999/0803/win/snitkov.htm>.
- STOLYPIN, Pjotr Arkadjevič: Polnoe sobranie rečej v Gosudarstvennoj dume I Gosudarstvennom sovete. Dostupné na: <http://lib.ru/HISTORY/FELSHTINSKY/stolypin.txt>
- TOLSTOJ, Lev Nikolajevič: Ne mogu molčat'. Dostupné na: http://az.lib.ru/t/tolstoj_lev_nikolaewich/text_1220.shtml.
- VILENSKIJ, Boris Veniamovič: Sudebnaja reforma i kontrreforma v Rossiji. Saratov: Privoločskoe knižnoe izdatel'stvo, 1969.
- VILENSKIJ, Boris Veniamovič: Rosijskoe zakonodatel'stvo X-XX vekov: Teksty i kommentarii: v 9-ti tomach. Moskva: Juridičeskaja literatura, 1991.

Contact:

katarina1.fedorova@gmail.com